

Opisy cytowane za:

Skarby Biblioteki Jagiellońskiej, Kraków 2009

002b

**Hartmann Schedel, *Liber chronicarum*
Norymberga, Anton Koberger, 1493. 2°
Sygnatura: BJ St. Dr. Inc. 460**

Słynna *Kronika świata*, najbardziej znany druk świecki XV wieku, jest zarazem najbogatszym w ilustracje inkunabułem. Zawiera 1809 drzeworytów wykonanych przez M. Wolgemutha i W. Pleydenwurffa, wybitnych rytowników niemieckich. Ryciny te obok wyobrażeń biblijnych i historycznych przedstawiają przede wszystkim widoki i plany miast europejskich, w tym także słynny widok Krakowa, będący ilustracją do rozdziału poświęconego Sarmacji. Opisuując stolicę Królestwa Polskiego, Schedel zamieszcza informację o Akademii Krakowskiej: „... znajduje się [tu] potężny i licznie odwiedzany uniwersytet, wieloma sławnymi i bardzo uczonymi mężami znaczny, gdzie [istnieje] wielkie zamiłowanie do wymowy, poezji, filozofii czy fizyki. Jednak najbardziej kwitnie astronomia. I – jak mi dobrze wiadomo z wielu relacji – w całej Germanii nie ma od niego sławniejszego”.

011

**Sebastian Jan Piskorski, *Argo Sarmatica*
Kraków, [Drukarnia Uniwersytecka], 1664. 2°
Sygnatura: BJ St. Dr. 3511 III**

Autorem tego wierszowanego panegiryku na cześć Akademii Krakowskiej i promowanych w niej adeptów filozofii jest przyszły profesor prawa i wielokrotny rektor Akademii Krakowskiej. Miedzioryt Jana Aleksandra Gorczyzna, zdobiący druk jest barokową alegorią Akademii Krakowskiej, wyobrażonej w postaci okrętu Argonautów z orłem polskim na dziobie. Herb Uniwersytetu – dwa skrzyżowane berła z koroną – widnieje na żaglu. Burty otoczone są medalionami z nazwiskami 23 licencjatów filozofii, kandydujących do tytułu magistra i doktora, wraz z ich herbami rodowymi lub gmerkami (w wypadku mieszczan), często nawiązującymi do symboli nauki, np. cyrkiel, księga. Nad masztem powiewa flaga z herbem Łabędź biskupa krakowskiego Andrzeja Trzebickiego, któremu dedykowano ten druk. Okręt płynie do alegorycznego portu, czyli do promocji uniwersyteckiej, która stanowi „wyróżnienie i uwiecznienie w dziejach Uczelni”. Na wiosłach wypisano maksymy z dzieł autorów antycznych i średniowiecznych, wyróżniając słowa: *SAPIENTIA*, *INTELLECTUM*, *SCIENTIA*, *PRUDENTIA*, *ARTES* (mądrość, wiedza, nauka, roztropność, sztuki) dla podkreślenia zarówno wartości umysłu, jak i serca.

012a

Clemens XIII, *Litterae decretales*,

Rzym, 1767. 2°

Sygnatura: BJ St. Dr. 33497 III

Bulla kanonizacyjna św. Jana Kantego, profesora teologii Akademii Krakowskiej w XV wieku i patrona Uniwersytetu Jagiellońskiego. Był on również właścicielem znacznego księgozbioru kodeksów rękopiśmiennych, które sam kopiował, oraz inkunabułów, przechowywanych do dziś w Bibliotece Jagiellońskiej. Wczesny kult Jana z Kęt (o jego cudach wspominał już Jan Długosz, który znał go osobiście) zaowocował kanonizacją dopiero w 1767 roku. Włoska oprawa bulli z białego ałtasu, haftowana złotą nicią, nosi cechy stylu rokoko. Zdobi ją herb papiński Klemensa XIII, który dokonał kanonizacji.

019b

Jan Łaski, sen., *Commune incliti Poloniae Regni privilegium. Acc.: Libri duo iuris civilis Maydemburgensis et provincialis Saxonici*

Kraków, Jan Haller, 1506. 2°

Sygnatura: BJ St. Dr. Cim. 8002

Pierwsze wydanie tzw. *Statutu Łaskiego*, czyli urzędowego zbioru polskiego prawa publicznego i sądowego, sporządzonego na polecenie króla Aleksandra Jagiellończyka przez kanclerza wielkiego koronnego Jana Łaskiego (1456-1531). Zamieszczono w nim statuty, m.in. Kazimierza Wielkiego oraz przywileje i inne prawa polskie, dołączając także prawo magdeburskie i saskie. Tutaj też po raz pierwszy została opublikowana drukiem *Bogurodzica*. Drzeworyt jest najstarszym wyobrażeniem Sejmu Polskiego. Wokół tronu króla Aleksandra zasiadają przedstawiciele wyższej izby parlamentu – Senatu, a z przodu stoją stłoczeni posłowie izby niższej – Izby Poselskiej. Do króla podchodzi kanclerz Jan Łaski z dyplomem do zatwierdzenia. Ponad zgromadzonymi umieszczono herby Królestwa Polskiego i Litwy oraz poszczególnych ziem polskich i ziem lennych.

025b

Ioannes de Ketham, *Fasciculus medicinae*

Wenecja, Ioannes et Gregorius de Gregoriis, 28 III 1500. 2°

Sygnatura: BJ St. Dr. Inc. 1807

Prezentowane wydanie tego popularnego w XV wieku dzieła medycznego zachowało się w Polsce tylko w jednym egzemplarzu. Wykład na temat stawiania diagnozy i leczenia chorób ilustrowany jest renesansowymi drzeworytami, dającymi obraz ówczesnej medycyny: od katedry uniwersyteckiej i grona medyków dyskutujących nad sytuacją pacjenta, poprzez rodzajowe sceny przy łóżku chorego, aż do szczegółowych rycin anatomicznych. Szczególnie interesujący jest drzeworyt, na którym przedstawiono sekcję zwłok, komentowaną przez profesora *ex cathedra*. Zważywszy, że w tym czasie obowiązywał zakaz dokonywania sekcji na człowieku, można podziwiać niezależność włoskich uniwersytetów, zwłaszcza padewskiego, w którym po dziś dzień pokazuje się Teatr Anatomiczny – miejsce demonstracji medycznych uwidocznionych na rycinie.

026a, 026b

Andreas Vesalius, *De humani corporis fabrica libri VII*

Bazylea, Ioannes Oporinus, 1555. 2°

Sygnatura: BJ St. Dr. Med. 6720

Słynne dzieło twórcy nowoczesnej anatomii, profesora Uniwersytetu Padewskiego i nadwornego lekarza cesarza Karola V. Nowatorstwo Vesaliusza polegało na uczynieniu z sekcji zwłok podstawowej metody badawczej, na skorygowaniu błędów poprzedników, w tym nawet Galena (II wiek n.e.), oraz na stworzeniu podstaw nomenklatury anatomicznej. Ten wykład anatomii systematycznej człowieka został wydany drukiem i ilustrowany ponad 300 drzeworytami. Otwiera je – umieszczona na karcie tytułowej – scena publicznej demonstracji anatomicznej. Widać również tablicę drzeworytową, przedstawiającą układ mięśniowy człowieka. Matryce plansz anatomicznych, wycięte w oddzielnych klockach drewna, sprowadzono do Bazylei z Italii. Ich autorstwo przypisywane jest niekiedy Tycjanowi bądź jednemu z jego uczniów, Janowi Stefanowi z Calcaru. Niektórzy badacze dopatrują się w detalach ręki samego Vesaliusza, kierującego zespołem anonimowych rytowników. Do XVIII wieku ryciny owe stanowiły wielokrotnie kopiowany wzór ilustracji anatomicznej. Pomimo ogromnej precyzji naśladowanie natury nie jest jedynym kluczem do ich kompozycji. Plansze połączyły dokładność naukowej obserwacji z tradycyjną ikonografią.

056

Vitalis de Cambanis, *Tractatus clausularum*

Neapol, Mathias Moravus, 9 IV 1478. 2°

Sygnatura: BJ St. Dr. Inc. 1744

Jedyny w Polsce egzemplarz rzadkiego druku Macieja z Moraw, typografa z Ołomuńca, który po przybyciu do Włoch w roku 1475 założył drukarnię w Neapolu. Prezentowany traktat z zakresu prawa spadkowego został zakupiony w Rzymie przez Mikołaja Czepla, kanonika i doktora Akademii Krakowskiej, który całą swoją cenną bibliotekę zapisał w testamencie księżnicy Collegium Maius macierzystego uniwersytetu. Unikat ten jest tym cenniejszy, że ozdobiony został włoskimi iluminacjami o dużych walorach artystycznych, wykonanymi około 1480 roku w kręgu tzw. szkoły ferraryjskiej. Inicjał figuralny „C” wyobraża zapewne autora dzieła, Vitalisa de Cambanis, doktora obojga praw, protonotariusza Królestwa Sycylii, wśród książek swojej pracowni. Czerwona czapka, typowa dla humanistów XV wieku, oraz otoczenie pełne książek miały podkreślić uczoność i zamiłowania bibliofilskie autora rozprawy. Renesansowa filigranowa bordiura z malowanymi gałązkami i liśćmi akantu oraz stylizowanymi kwiatkami ujęta jest w złotą ramkę. Pośrodku dolnej, szerszej części bordiury, w wieńcu liści laurowych artysta umieścił herb pierwotnego właściciela książki, Eustachego de Lévis, protonotariusza apostolskiego, od którego spadkobierców Czepeł zakupił ten piękny druk.

058b

Missale Cracoviense

Norymberga, Georg Stuchs, nakł. Jan Haller, [1494]. 2°

Sygnatura: BJ St. Dr. Inc. 2861

Jan Haller, najbardziej znany drukarz krakowski 1. połowy XVI wieku, wcześniej prowadził w Krakowie działalność wydawniczo-księgarską, zlecając druk książek oficynom zagranicznym. Na mocy udzielonego mu przez kardynała Fryderyka Jagiellończyka przywileju posiadał wyłączne prawo wydawania i sprzedaży ksiąg liturgicznych dla potrzeb Kościoła polskiego. Niedatowany *Mszał krakowski* został wydrukowany na jego zlecenie w norymberskiej oficynie Georga Stuchsa, najprawdopodobniej tuż po uzyskaniu przywileju, tj. w roku 1494. Prezentowany egzemplarz charakteryzuje się bogatą renesansową dekoracją malarską, ręcznie wykonaną przez nieznanego z nazwiska, ale doskonałego iluminatora krakowskiego, działającego w ostatnim dziesięcioleciu XV wieku. Księga została zakupiona dla bazyliki Mariackiej w Krakowie przez Andrzeja Rudowskiego. Tekst mszału poprzedza drzeworyt ręcznie kolorowany, przedstawiający św. Stanisława, patrona diecezji krakowskiej, wskrzeszającego Piotrowina. Obok klęczy kardynał Fryderyk Jagiellończyk. Marginesy wokół drzeworytu wypełnione zostały renesansową bordiurą kwiatową (tzw. floraturą), po raz pierwszy zastosowaną w krakowskim iluminatorstwie książkowym. Kanon, drukowany na pergaminie, rozpoczyna się drzeworytem kolorowanym ze sceną Ukrzyżowania i postaciami Najświętszej Marii Panny oraz św. Jana. Na karcie 272v iluminator umieścił herb Ogończyk, należący do ofiarodawcy *Mszału* Andrzeja Rudowskiego. Charakter i kolorystyka iluminacji przypomina niektóre motywy malarstwa cechowego użyte w kodeksie Baltazara Behema.

061

Missale Cracoviense

Norymberga, Georg Stuchs, nakł. Jan Haller, [1494-1500]. 4°

Sygnatura: BJ St. Dr. Inc. 2850

Mszał mniejszego formatu *in quarto*, tzw. mszał podróżny, charakteryzuje się bogatą dekoracją malarską wykonaną w Krakowie przed rokiem 1500. Jej wykonanie zlecił zapewne pierwszy właściciel książki, nieznanymi z nazwiska szlachcic herbu Juńczuk. Odbity na pergaminie drzeworyt rylca Łukasza Cranacha starszego ze sceną Ukrzyżowania i postaciami Najświętszej Marii Panny oraz św. Jana Ewangelisty został przez iluminatora tak dokładnie pokryty farbami, że zatracił swój graficzny charakter i stał się samoistną, monumentalną miniaturą w stylu późnego gotyku. Tekst kanonu, czyli niezmiennej części mszy św., rozpoczyna złoty inicjał „T”. Kolumnę druku otacza z trzech stron bordiura o motywach roślinnych, a na dolnym marginesie dokleiono kawałek pergaminu z namalowanym herbem Nabram, należącym do doktora Marcina Bełzy, kanonika krakowskiego. Był on kolejnym właścicielem mszału oraz tym, który zapisał go testamentarnie w roku 1543 Akademii Krakowskiej.

067

Sebald Heyden, [Formulae puerilium colloquiorum]

[Kraków, Hieronim Wietor, VIII 1527]. 8°. Fragm.

Sygnatura: BJ St. Dr. Cim. 535

Akademia Krakowska, szeroko znana i atrakcyjna dla wielu studentów z krajów Europy środkowej, gościła też w swych murach licznych scholarów węgierskich. Ocenia się, że ich liczebność w wiekach XV i XVI sięgnęła 1500 osób. Fakt ten poświadczają źródła rękopiśmienne, tj. wpisy do *Metryki Uniwersyteckiej* oraz do rejestrów Bursy Węgierskiej. W zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej zachowały się podręczniki językowe, które miały ułatwić studentom różnych nacji porozumiewanie się między sobą. Pionierem, który zapoczątkował druk książek w języku węgierskim, był Hieronim Wietor. Przez blisko półwiecze był ich głównym wydawcą. Stąd też za jego przyczyną nazywa się często Kraków kolebką drukarstwa węgierskiego. Była to z jednej strony konsekwencja ożywionych stosunków polityczno-dynastycznych i gospodarczych pomiędzy Polską a Węgrami, z drugiej zaś strony klęski militarnej Węgier w bitwie pod Mohaczem (1526 rok), po której na długie lata Węgry straciły suwerenność na rzecz Turcji oraz możliwość rozwoju rodzimego drukarstwa. Skromny objętościowo druk jest przykładem samouczka językowego, utrzymanego w typie rozmówek. Czterojęzyczne, łacińsko-niemiecko-polsko-węgierskie zestawy pytań i odpowiedzi, dostosowane do różnych sytuacji życiowych żaków, są bogatą skarbnicą wiadomości na temat ich obyczajów.

077c

Oprawa kopertowa inkunabułu:

Girolamo Savonarola, *Triumphus Crucis seu de veritate fidei*

[Florencja : Bartolomeo di Libri, po VIII 1497]

Sygnatura: BJ St. Dr. Inc. 1024

W średniowieczu do oprawy rękopisów używano często opraw płaszczowych lub sakwowych, które otulały skórą lub innym materiałem blok książki, zabezpieczając go przed zniszczeniem. Niestety, nie zachowały się one do obecnych czasów, natomiast posiadane przez Bibliotekę Jagiellońską oprawy, pokrywające XV-wieczne druki, stanowią ich późniejszą odmianę. Płat miękkiego, nieusztynionego pergaminu, umocnionego skórzanymi paskami, tworzy jakby kopertę, połączoną z przodu zapięciem w postaci kołeczka z pętelką lub rzemykowych wiązań.

080a

Oprawy książek Benedykta z Koźmina

Benedykt z Koźmina, profesor Akademii Krakowskiej, na mocy testamentu z roku 1559 zapisał Kolegium Większemu sumę 1000 zł polskich, z której roczny czynsz przeznaczony był na zakup i oprawę książek dla księżnicy uniwersyteckiej. Książki nabywane z tej fundacji otrzymywały specjalną oprawę: deski obciążone brązową lub ciemnowiśniową skórą ozdobioną superekslibrisem biblioteki Kolegium Większego (dwa skrzyżowane berła, insygnia władzy rektorskiej umieszczone na renesansowej owalnej tarczy) i napisem donacyjnym „Ex fundatione d. Benedicti a Kozmin” oraz datą wykonania oprawy. Oprawy tego typu występują wyłącznie w Bibliotece Jagiellońskiej. Fundacja działała około stu lat, aż do połowy XVII wieku. Łącznie kupiono i oprawiono w ten sposób około 400 woluminów.

081b

Oprawy książek z biblioteki króla Zygmunta Augusta

Prywatna biblioteka Zygmunta Augusta, stanowiąca wyraz jego humanistycznych zainteresowań, była największą księżnicą w Polsce XVI wieku (nie licząc bibliotek Akademii Krakowskiej) i liczyła ponad 4000 woluminów. Po śmierci właściciela uległa rozproszeniu. Do Biblioteki Jagiellońskiej trafiło 18 woluminów. Ich renesansowe oprawy powstawały w krakowskich warsztatach introligatorskich Jerzego Moellera i Dawida oraz nieznanego z nazwiska Stanisława, introligatora wileńskiego. Miały jednolity charakter: deski pokryte jasnobrązową cielęcą skórą, tłoczona radełkami i plakietami. W zwierciadle okładziny górnej umieszczano superekslibris królewski z herbem Polski i Litwy na dwóch tarczach herbowych, połączonych koroną królewską lub opatrzonych odpowiednio koroną i mitrą książęcą w otoku liści laurowych. Superekslibris występował w kilku wariantach zależnie od formatu książek, obecnie znanych jest siedem ich odmian. Na okładzinie dolnej wytłaczano złotem lub „na ślepo” superekslibris słowny: „Sigismundi Augusti regis Poloniae Monumentum” („Pomnik Zygmunta Augusta, króla Polski”) wraz z datą wykonania oprawy. Niektóre oprawy otrzymywały też okucia metalowe i klamry spinające blok książki.

082a

Laurentius Haechtanus, *Mikrokosmos. Parvus mundus*

Antwerpia, 1579. 4°

Hugo Favoli, *De deis gentium imagines*

Antwerpia, 1581. 4°

Sygnatura: BJ St. Dr. Cim A

Dar królowej Anny Jagiellonki, siostry Zygmunta Augusta i żony Stefana Batorego, ofiarowany podczas jej wizyty w Collegium Maius w roku 1584. Według tradycji królowa własnoręcznie wyhaftowała oprawę tej książki, używając złotej i srebrnej nici, pereł, koralu i lazurytu. Mylnie określano dar jako modlitewnik Anny Jagiellonki, gdyż w rzeczywistości są to dwa razem opracowane dzieła emblematyczne o charakterze mitologiczno-biblijnym.

084b

Oprawy książek Jana Ponętowskiego

Wychowanek Akademii Krakowskiej, Jan Ponętowski, opat zakonu premonstratensów (norbertanów) w Hradiště na Morawach, był miłośnikiem sztuki, gromadzącym celowo i ze znanstwem książki, rękopisy, grafikę, jak również obrazy, tkaniny, kosztowne paramenty kościelne. Jest też postacią wrośniętą w historię polskiego kolekcjonerstwa. Swoją bibliofilską kolekcję starych druków i rękopisów podarował w roku 1592 Akademii. Cenne rarytasy typograficzne tego zbioru na życzenie Ponętowskiego zostały wyposażone w kosztowne i wyszukane oprawy morawskie. Ich reprezentację stanowią oprawy z zielonego atłasu haftowane złotą nicią, perłami, koralami i lazurytem oraz oprawy z czerwonego aksamitu, wytłoczone złotem. Wszystkie mają złożone cyzelowane obcięcia, a niektóre ozdobne wyklejki, np. w formie miedziorytu tłoczonego na jedwabiu. Do oznaczania swych książek Ponętowski używał łącznie ośmiu odmian superekslibrisów i ekslibrisów z herbem Bróg. Starodruki tej kolekcji mają też piękną dekorację malarską. Oryginalną osobliwością kolekcji Ponętowskiego jest tzw. klocek podróżny, czyli kasetka w formie książki, opracowana w tłoczona skórę. Kasetka mieści dwa druki, notes z notatkami z podróży, szachownicę oraz schowek na karty do gry. Na obcięciu zamykanego na klamry klocka namalowano różne sceny figuralne, m.in. postać pijącego Bachusa.

094

Polskie książeczki wielmi potrzebne ku uczeniu się polskiego przy tym i po niemiecku wyłożone

[Kraków, Hieronim Wietor, 1539.] 8°. Fragm.

Sygnatura: BJ St. Dr. Cim. 144

Samouczek polsko-niemiecki przeznaczony był dla Niemców studiujących w Polsce, a przede wszystkim dla mieszkańców Śląska, szczególnie wrocławian, aby ułatwić im porozumiewanie się z Polakami. Nie zachował się żaden kompletny egzemplarz tego podręcznika. Prezentowany czterokartkowy fragment został przypadkowo odnaleziony w roku 1924 przez Kazimierza Piekarskiego w oprawie książki z biblioteki kamedułów na Bielanach w Krakowie. Nieznane jest nazwisko autora *Książeczek*, przypuszczalnie pochodził z kręgu bakałarzy krakowskich.

098a

Jan Kochanowski, *Psalterz Dawidów*

Kraków, Drukarnia Łazarzowa, 1586 [w rzeczywistości ok. 1604]. 4°. Wyd. D

Sygnatura: BJ St. Dr. Cim. 5816

Schyłek pobytu Jana Kochanowskiego na dworze Zygmunta Augusta i początek okresu czarnoleskiego zaowocował powstaniem *Psalterza*, będącego znakomitym przekładem, a raczej wierszowaną parafrazą łacińskiego pierwowzoru. Kochanowski przyswoił polskiej kulturze religijnej teksty psalmów w sposób mistrzowski i sprawił, że jego parafrazy weszły do kanonu polskiej pieśni religijnej. Tak np. stało się z psalmem 91. *Kto się w opiekę poda Panu swemu.*

134a

Mikołaj Gomółka, *Melodiae na psalterz polski [...] uczynione*

Kraków, Druk. Łazarzowa, 1580. 4°

Sygnatura: Cim. 4457

Melodiae na psalterz polski są jedynym zachowanym do naszych czasów dziełem Mikołaja Gomółki, nadwornego muzyka Zygmunta Augusta. Są równocześnie pierwszym pełnym, wielogłosowym opracowaniem psalterza z polskim tekstem w tłumaczeniu Jana Kochanowskiego. Zapisanych w układzie partyturowym 150 psalmów, jak zostało określone w przedmowie, było przeznaczonych nie dla wykształconych muzyków, lecz amatorów muzykujących w domu. Psalmy cechuje więc 4-głosowa forma w możliwie prostym i swobodnym opracowaniu polifonicznym.

162

Claudius Ptolemaeus, *Cosmographia*

Ulm, Joannes Reger, 1486. 2°

Sygnatura: BJ St. Dr. Inc. 820

Wielokrotnie ręcznie kopiowany atlas Ptolemeusza został wydrukowany po raz pierwszy w roku 1477 w Bolonii. Prezentowane wydanie jest jednym z sześciu, które ukazały się w XV wieku. Egzemplarz Biblioteki Jagiellońskiej został wyposażony w drzeworytowe mapy ręcznie kolorowane.